

OSMANLI MODERNLEŐMESİNDE İLK ADIMLAR

Teknoloji, Bilim ve Eğitim

PROF. DR. EKMELEDDİN İHSANOĞLU

YAYIN NU: 1792
KÜLTÜR SERİSİ: 1000

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-238-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi-Tertip: GNG Tanıtım

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu: Türk bilim adamı ve diplomat olarak ÷lkemizde ve dñnyada bilim tarihi sahasında uluslararası yayınları ve ödülleriyle tanınmıştır. Akademik hayata Kahire Ayn Şems Üniversitesi Fen Fakültesinde başlayan İhsanoğlu, 1974'te Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi organik kimya alanında doktorasını, daha sonra Exeter Üniversitesinde Doçentlik araştırmalarını tamamlamıştır. 1984'te Türkiye'nin ilk bilim tarihi bölümünü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kurmuştur. Amerika, Avrupa, Rusya ve İslam dünyasındaki pek çok üniversitede dersler ve konferanslar vermiş, bu üniversitelerden çok sayıda fahri doktora ile taltif edilmiştir.

İhsanoğlu, 1980'de IRCICA'yı, 1989'da Türk Bilim Tarihi Kurumunu kurmuştur. 2001-2005 yılları arasında Uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliđi'nin (IUHPS) başkanı olarak seçilmiştir. 2004-2013 yılları arasında iki dönem, İslam İşbirliği Teşkilatının 9. Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır.

İhsanoğlu'nun yazdığı veya editörlüğünü yaptığı çok sayıdaki eserler arasında iki ciltlik *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (7 dile çevrilmiştir), 18 ciltlik "Osmanlı Bilim Tarihi Literatürü" ve yurtdışında değişik dillerde yayınlanan eserleri bulunmaktadır.

Devlet Üstün Hizmet Madalyası ile taltif edilen İhsanoğlu, ayrıca merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi'nin *Alexandre Koyré* madalyasını ve Kuveyt Bilimler Akademisinin (KFAS) İslam Bilim Mirası alanındaki ödölünü alan tek Türk bilim adamıdır.

İthaf

*Bilim tarihi çalışmalarında geniş ufuklar açan ve
bilim tarihçilerinin gönlünde kıymetli bir yeri olan
Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e...
sevgi ve saygı ile*

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	13
Bir Kariyerin Güzergahı ve Bu Kitabın Hikâyesi	15
Kısaltmalar	31
1. BÖLÜM: MODERN BİLİMLERİN OSMANLI TÜRKİYESİ'NE GİRİŞİ	33
MODERN BİLİMLERİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ (TANZİMAT'IN İLANINA KADAR)	35
Osmanlıların Coğrafya ve Tıp Konusunda Batı ile İlk Temasları	44
Coğrafya Konusunda.....	44
Tıp Konusunda	46
17-19. Asırlarda Osmanlıların Bazı Temel Bilimlerde Batı ile Temasları	
Tercümeler	49
Sefaretnameler ve Osmanlı Elçilerinin Müşahedeleri	54
Eğitim Müesseseleri	60
a) Mühendishaneler.....	60
b) Tanzimat Öncesi Açılan Diğer Modern Eğitim Kurumları.....	68
Sonuç.....	72
TANZİMAT ÖNCESİ VE TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI BİLİM VE	
EĞİTİM ANLAYIŞI	75
I-Tanzimat Öncesi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı.....	75
II-Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı.....	78
A) Tanzimat Fermanı'nın İlanı.....	78
B) Tanzimat Dönemi Eğitim Politikası.....	79
B-1) Meclis-i Muvakkat'ın (Geçici Maarif Meclisi) Kurulması ve Çalışmaları	81
B-2) Meclis-i Maarif-i Umûmiye'nin Kurulması	83
B-3) Tanzimat Dönemi Eğitim Politikasında Ulemanın Yeri.....	86
C) Tanzimat Dönemi'nde Kurulan Eğitim Müesseseleri	88
C-1) Orta Dereceli Okullar	88
C-2) Darülfünun ve Encümen-i Daniş	89
D) 1856 Islahat Fermanı ve Eğitim.....	92
E) 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi.....	93
F) Avrupa'ya Tahsile Talebe Gönderilmesi.....	95
G) Tanzimat Dönemi'nde Basılan Bilim Kitapları.....	98
H) Matbaalar.....	100
İ) Cemiyetleşme Hareketi	101
I) Bilim Dili	104
J) Osmanlıların Metrik Sistemi Kabulü	108
Genel Değerlendirme	110

2. BÖLÜM: MÜHENDİSLİK EĞİTİMİ VE KLASİKTE MODERNE GEÇİŞ 123

MÜHENDİSHANE-İ BERRİ-İ HÜMÂYÛN BAŞHOCASI İSHAK EFENDİ
HAYATI VE ÇALIŞMALARI HAKKINDA ARŞİV BELGELERİNE DAYALI
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ 125

İshak Efendi'nin Biyografisi 131

İshak Efendi'nin Eserleri 145

TÜRKİYE'DE BASILAN İLK KİMYA ESERİ: İLİM TARİHİ AÇISINDAN
BİR DEĞERLENDİRME..... 165

Metot 166

Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye 166

Sonuç..... 175

3. BÖLÜM: TÜRKÇENİN BİLİM DİLİ OLMASI MÜCADELESİ..... 177

II. MAHMUD'UN MEKTEB-İ TIBBİYE ZİYARETİNDE İRAT ETTİĞİ NUTKUN
HANGİSİ DOĞRUDUR? 179

Birinci Nutuk 180

İkinci Nutuk 185

TIP EĞİTİMİNİN TÜRKÇELEŞMESİ MESELESİNDE BAZI TESPİTLER..... 191

TIP DİLİNİN TÜRKÇELEŞMESİ MESELESİ..... 201

4. BÖLÜM: İLMÎ VE MESLEKİ SAHALARDA CEMİYETLEŞME GAYRETLERİ... 219

OSMANLI TÜRKİYESİ'NDE KÜLTÜR VE BİLİM HAYATINDA TÜZEL KİŞİLİĞİN
GELİŞMESİ VE TEŞKİLATLANMANIN BAŞLAMASI..... 221

Cemiyetleşmenin Hukuki ve Kültürel Özellikleri 223

Klasik Dönemdeki Tek Teşebbüs..... 225

Osmanlı Sefirlerinin Avrupa'daki Bazı Bilim Müesseselerini Ziyaretleri..... 226

Osmanlı Eğitim Geleneğindeki Transformasyon 227

Modernleşme Döneminde İlmî ve Mesleki Cemiyetlerin Kuruluşu..... 229

Hızlı Gelişmeler 232

Birinci Meşrutiyet'in İlanı ve Cemiyetlerin Hukuki Durumu 237

İkinci Meşrutiyet Dönemi Cemiyetleşme Hareketleri..... 238

Osmanlı Cemiyetleşme Hareketinin Avrupa'daki Tecrübelerle Mukayesesi 241

Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetlerinin Listesi..... 245

19. ASRIN BAŞLARINDA -TANZİMAT ÖNCESİ- KÜLTÜR VE EĞİTİM HAYATI
VE BEŞİKTAŞ CEMİYET-İ İLMİYESİ OLARAK BİLİNER ULEMA GRUBUNUN
BURADAKİ YERİ..... 253

Medrese ve Enderun Mektebi Dışında Yer Alan Eğitim ve Kültür Faaliyetleri 254

Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi Olarak Bilinen Ulema Grubu Hakkındaki Kaynaklar ve Bu
Konuda Daha Önce Yapılan Araştırmalar..... 258

Beşiktaş Grubu'nun Oluşması ve Üyeleri..... 264

Beşiktaş Grubu'nun Batı İlim ve Kültürü Hakkındaki Görüşü..... 271

CEMİYET-İ İLMİYE-İ OSMANİYE'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ 283

Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'nin Kuruluşu.....	286
Cemiyetin İdare Şekli	295
Cemiyetin Çalışma Şekilleri	295
Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'nin Faaliyetleri	296
Cemiyetin Dağılması	300
CEMİYET-İ İLMİYE VE MECMUA-İ ULÛM.....	309
Cemiyet-i İlmîye'nin Kuruluşu	310
Cemiyetin İdari Yapısı.....	311
Cemiyetin Maksadı ve Hedefi.....	314
Cemiyet-i İlmîye'nin Çalışma Şekli	317
Mecmua-i Ulûm.....	320
5. BÖLÜM: OSMANLILAR VE MODERN TEKNOLOJİ.....	333
OSMANLILAR VE BATI TEKNOLOJİSİ YENİ ARAŞTIRMALAR, YENİ GÖRÜŞLER	335
OSMANLILARIN ERKEN DÖNEMDE BATI'DA GELİŞEN BAZI TEKNOLOJİK YENİLİKLERDEN ETKİLENMELERİ (15.-18. Yüzyıllar)	335
Ateşli Silahlar	337
Saatçilik.....	342
Haritacılık.....	344
Pusulâ	349
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BİLİM, TEKNOLOJİ VE SANAYİDE MODERNLEŞME GAYRETLERİ (18.-19. YÜZYILLAR)	355
Klasik Osmanlı Bilim Geleneği ve On Sekizinci-On Dokuzuncu Asırlarda Batı'dan Gelen Tesirler	360
Tercümele, Avrupa dillerinden yapılan aktarmalar.....	362
Yeni Eğitim Müesseselerinin Doğuşu ve Eğitimde Batılılaşma.....	367
Teknoloji Transferi ve Modern Osmanlı Sanayiinin Kuruluşu (On Sekizinci-On Dokuzuncu Yüzyıllar).....	372
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN HABERLEŞME VE ULAŞTIRMA TEKNOLOJİSİNDE ÇAĞINI YAKALAMA GAYRETLERİ (19-20. YÜZYILLAR)	383
OSMANLI HAVACILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ	395
I. Balonculuk.....	396
Osmanlı Devleti'nde İlk Balon Uçuşları	397
19. Yüzyıldaki Balon Uçuşları Mühendis Selim Ağa'nın Balon Denemeleri.....	400
İngiliz Baloncular, Baily ve Devignes'in Gösteri Uçuşları	402
Osmanlı Topraklarına Düşen Balon ve Halkın Tavrı.....	403
Baloncu Comaschi'nin Uçuş Denemeleri	406
İstanbul'da Birinci Meşrutiyet'e Kadar Yapılan Diğer Balon Gösterileri.....	412
İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Balonculuk.....	415
Osmanlılarda Askerî Balonculuk.....	419
Osmanlı Kabil-i Sevk (Güdümlü) Parseval (PL.9) Balonu	419
II. Tayyarecilik	423

İlk Tayyare Denemeleri	424
Osmanlı Hava Gücünü İlk Kurma Teşebbüsleri	430
İlk Türk Uçağının Uçuşu	433
Tayyare Mektebi ve Hava Teşkilatı	435
Osmanlı Havacılığında İlk Tecrübeler ve Teşebbüsler	436
1913'te Osmanlı Havacılığının Durumu.....	441
İstanbul-Kahire Seferleri ve Osmanlı-Fransız Yarışı.....	445
Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Havacılığı	456
İstiklal Savaşı'nda Türk Havacılığı	459
OSMANLI TÜRKİYESİ'NDE "ALATURKA SAAT" TEN	
"ALAFRANGA SAAT" E GEÇİŞ.....	463
Özet	463
Giriş.....	464
Modern Haberleşme ve Ulaştırma Tekniklerinin Türkiye'ye Girişi	465
"Vasati Saat" in Türkiye'ye Girişi.....	466
"Beynelmilel Saat" in (Greenwich Saati) Kabulü	468
Beynelmilel Saat Ayarının İlanı ve Vakit Küresinin Tesisi	470
Sonuç	472
6. BÖLÜM: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİLİM POLİTİKALARI.....	475
GEÇMİŞTEN GELECEĞE TÜRKİYE'DE BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI ...	477
Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Osmanlı Türkiye'si'nde Yenileşme Hareketlerine Kısa Bir Bakış.....	480
Cumhuriyet Dönemi: Planlı Dönemde Türkiye Bilim ve Teknoloji Politikalarının Gelişim Süreci	487
Sonuç	499
DİZİN.....	511

TEŞEKKÜR

Uzun yıllar boyunca yürüttüğümüz araştırma ve incelemelere dayalı olarak bu kitapta derlediğimiz yazıların hazırlık safhalarında yakın destek ve katkılarını gördüğümüz herkese yeniden Őukranlarımı sunarım.

Bugün bu çalışmalarımızın bu tertip üzere hazırlanmasında büyük katkıları bulunan Oğuz Kaan Pehlivan'a dikkatli ve titiz yardımlarından dolayı candan teşekkürlerimi ifade ederim.

Kitabın yayına hazırlanmasında ve baskısı safhasında Ötüken Neşriyat'ın değerli yönetici, editör ve yardımcılarına yakın ilgilerinden dolayı takdirlerimi sunmak isterim.